

Amerikai jogi realizmus

Szerző: BADÓ Attila

Affiliáció: egyetemi tanár, SZTE ÁJTK

Rovat: Jogszociológia

Rovatszerkesztő: BENCZE Mátyás

Lezárás dátuma: 2025.12.10

Idézési javaslat: BADÓ Attila: „Amerikai jogi realizmus” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogszociológia rovat, rovatszerkesztő: BENCZE Mátyás) <http://ijoten.hu/szocikk/amerikai-jogi-realizmus> (2026). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az Egyesült Államokban a XX. század első harmadának végén, az úgynevezett jogi pragmatizmus talaján kialakult egy jogelméleti/jogszociológiai iskola, amely „amerikai jogi realizmus” elnevezéssel került be a jogelméleti irányzatok közé. Az amerikai jogi realizmus a jog tanulmányozását az írott jogszabályoktól a társadalmi kapcsolatokon és a kultúrán alapuló megközelítésre terelte, emellett a jog és jogalkalmazás megértéséhez mindenképp a szociológiai, pszichológiai ismeretek fontosságát hangsúlyozta. A realisták úgy vélték, hogy egy írott törvényeken alapuló jogrendszer képtelen követni a gyors társadalmi változásokat, ami a jogalkalmazó szerepének felértékelését, egyúttal a mechanikus jogalkalmazás elutasítását jelentette. A bírák szerepe a formalisztikus szemlélettel ellentétben szerintük nem merül és nem is merülhet ki abban, hogy meghatározzák, mely szabályokat kell egy logikai művelettel alkalmazni egy konkrét jogesetre. Ez a jogi realisták szerint nem csupán a realitás tagadása, de valójában irreális elvárás is lenne. A jogi realisták a formalizmust a jog észszerű, realiztikus megközelítésével akarták felváltani. A jog szerintük olyan társadalmi konstrukció, amelyet az emberek konkrét történelmi és társadalmi kontextusban, meghatározott célok elérése érdekében alakítanak ki. Jóllehet jogi realistának tekintett szerzők is gyakran tagadták egy új, koherens jogelméleti iskola létét, a többségi álláspont szerint – legalábbis az amerikai jogi realista irányzat szerzőit – összeköti az általuk formalisztikusnak nevezett jogfelfogással szembeni küzdelem, és a szociológiai, pszichológiai tényezők korábbinál radikálisabb hangsúlyozása a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatainak megértésénél. Az amerikai jogi realizmus hatást gyakorolt a korabeli jogi oktatás reformjára, a törvényhozásra és a jogalkalmazásra.

Tartalomjegyzék

- 1. A skandináv és amerikai jogi realizmus hasonlóságai, különbségei**
- 2. Az amerikai jogi realizmus születése**
- 3. Az amerikai jogi realizmus alap gondolata**
- 4. A szociológiai megközelítés képviselője: Karl Llewellyn elmélete**
- 5. A pszichológiai megközelítés legismertebb reprezentánsa: Jerome Frank**
- 6. A jogi realizmus jelentősége és hatása**

1. A skandináv és amerikai jogi realizmus hasonlóságai, különbségei

[1] A jogi realizmus elnevezés először Európában jelent meg a XIX. század végén, és az úgynevezett uppsalai filozófiai iskolához tartozó Hägerstöm, Lundstedt, Ross és Olivecrona munkássága nyomán kialakuló „skandináv jogi realizmus” (->skandináv jogi realizmus) jogontológiai kérdésekre koncentrálnak alakított ki új jogelméleti iskolát, amelynek egyes elemei az 1930-as években, az Egyesült Államokban megjelenő amerikai jogi realizmusban is megtalálhatók. Míg azonban a skandináv jogi realizmus képviselői inkább foglalkoztak klasszikus jogfilozófiai kérdésekkel, addig az amerikai jogi realizmus főleg a joggyakorlat problémáira választ kereső elméleti irányzatnak számít. A skandináv inkább akadémiai, az amerikai inkább gyakorlati megközelítésű, amit az eltérő korszak és közeg mellett az irányzat képviselőinek eltérő képzettsége is meghatározott. Az amerikai jogi realisták túlnyomó többsége gyakorló jogász tevékenységet is folytatott, és akadémiai pályafutásuk ellenére is kevés figyelmet szentelt a jog mibenlétének filozófiai jellegű meghatározására. Nem foglalkoztak mélyrehatóan olyan kérdésekkel, hogy miért kötelező a jog, és miért engedelmeskednek neki, miközben a skandináv realizmus ezekre módszeresen kereste a választ, és a természetjogi, jogpozitivisták álláspontok kritikájaként utasította el a jogrendszerek megalapozására kínált korábbi álláspontokat. Az amerikai jogi realizmus nem az ismeretelméletből, vagy szemantikából eredő tanok terjesztésére koncentrált, hanem mindenekelőtt a joggyakorlathoz kapcsolódó konkrét problémák megértésére és megoldására helyezte a hangsúlyt.

[2] Mindkét iskola szociológiai alapállású abban az értelemben, hogy hangsúlyozza a jogi normák szociológiai háttérét, a társadalmi tények szerepét a jogértelmezésnél, illetve a jog és a társadalmi élet szükségleteinek meghatározásánál. A jogot – a jogi pragmatizmussal egybecsengően – pusztán annak előrejelzésekként fogják fel, hogy a bíróságok adott esetekben valószínűsíthetően hogyan fognak dönteni. Abban a tekintetben is jogszociológiai megközelítésnek tekinthető mindkét realista iskola, hogy az igazságosságot nem *a priori* elképzelések alapján határozzák meg, hanem a jogrendszernek az egymással versengő társadalmi igények kiegyensúlyozására való képessége alapján.

[3] Az amerikai jogi realizmus a skandinávhoz képest kevésbé radikális nézeteket vall a jogi normák jelentősége kapcsán. Jóllehet elképzelése szerint a bírókat a nem jogi jellegű megfontolások nagy mértékben befolyásolják ítéleteik meghozatalánál, a szabályok normatív aspektusát mégsem utasítják el teljesen a jogalkalmazásban, ahogyan teszi azt a skandináv jogi realizmus több meghatározó képviselője. Érdemes azt is hangsúlyozni, hogy az amerikai jogi realizmus az 1930-as években a jogi pragmatizmus, behaviorizmus elméleteiből is számos elemet átvett, melyek a skandináv irányzatban még nem jelentek meg.

2. Az amerikai jogi realizmus születése

[4] Az amerikai jogi realizmus a XX. század első harmadában bontakozott ki az Egyesült Államokban, a jogi formalizmussal szembeni elégedetlenség, valamint az amerikai társadalom gyors gazdasági és politikai átalakulása közepette. A realizmus megjelenését több tényező együttes hatása magyarázza. Egyrészt a XIX–XX. század fordulójának amerikai jogelmélete egyre kevésbé tudta kezelni az ipari társadalom konfliktusait. A bírói gyakorlatban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a formalista jogfelfogás – amely szerint a bíró pusztán a meglévő szabályok logikai alkalmazója – nem képes adekvát válaszokat adni a gyorsan változó gazdasági és társadalmi viszonyokra. Az első világháborút követően az ingadozó gazdasági viszonyok, majd az 1929-es gazdasági világválság tovább erősítették azt az igényt, hogy a jogalkotáshoz és jogalkalmazáshoz empirikus, társadalmi tényekre figyelő módszerek társuljanak. A jogi realizmus felemelkedésének egyik kulcspontja Franklin D. Roosevelttel *New Deal*

politikája volt. A *New Deal* a kormányzat szerepének példátlan megerősödését hozta magával, és ezzel együtt hatalmas igényt támasztott a jog új, pragmatikus szemléletű megközelítése iránt. A gazdaságirányítás új modellje olyan társadalompolitikai és gazdasági szabályok tömegét hozta létre, amelyek értelmezése és alkalmazása a korábbi, szűk logikai-jogi megközelítés helyett a társadalmi hatások figyelembevételét tette szükségessé. A realisták számára mindez igazolásul szolgált arra, hogy a jog nem pusztán logikai rendszer, hanem társadalmi gyakorlat, amelyet empirikus módon kell vizsgálni.

[5] A realizmus szellemi előzményei közé tartozott az úgynevezett jogi pragmatizmus, amelynek meghatározó képviselői – mindenekelőtt Oliver Wendell Holmes Jr. és Roscoe Pound – nagy hatást gyakoroltak az 1920–30-as évek realista szerzőire. Holmes 1897-es *The Path of the Law* (A törvény útja) című előadásában, majd írásában megfogalmazta a realizmus egyik alap gondolatát: a jogot úgy kell érteni, mint annak előrejelzését, amit a bíróságok ténylegesen tesznek.^[1] Ezzel Holmes szakított a jog logikai–deduktív modelljével, és hangsúlyozta a bírói döntések emberi, társadalmi és gyakorlati összefüggéseit. Gondolatait a realisták – köztük Llewellyn és Frank – saját elméletük kiindulópontjának tekintették. Roscoe Pound már a XX. század elején szociológiai felfogást sürgetett a jogtudományban. A *sociological jurisprudence* programja szerint a jognak reflektálnia kell a társadalmi szükségletekre, és a jogtudós feladata a jog gyakorlati hatásainak vizsgálata.^[2] Bár Pound nem tekintette magát realistának, munkássága erősen hozzájárult a formalizmussal szembeni kritikai hangulat kialakulásához. E szellemi előzmények és a gyors társadalmi változások együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy az 1920–30-as évekre létrejöjjön az amerikai jogi realizmus mozgalma, amely a jogot társadalmi tényként, a bírói döntést pedig pszichológiai és szociológiai tényezők által is meghatározott folyamatként értelmezte.

[6] Az irányzat megjelenése az Egyesült Államokban általában egy elhíresült, és az átlagos jogtudományi diskurzushoz képest kissé meghökkenítő vitához kötődik, amit a korszak egyik legnevesebb amerikai jogtudósa, Roscoe Pound kezdeményezett. Karl Llewellyn, a később „iskolává” érő csoportosulás egyik legjelentősebb alakja 1930-ban tett közzé egy tanulmányt, azzal a címmel, hogy *A realista jogtudomány – A következő lépés*.^[3] Szinte ezzel egyidőben jelent meg Jerome Frank *Law and the Modern Mind*^[4] (A jog és a modern elme) című művének jogi realizmusról szóló fejezete, amiben a szerző többek között Roscoe Pound elméletét is kritizálta. Ezekre született meg válaszként Pound *The Call for a Realist Jurisprudence* (Felhívás a realista jogtudományra) című írása, amivel az addig jobbra ismeretlen szerzőket „felemelve” gerjesztett vitát arról, hogy mit is jelent a realizmus a jogtudományban.^[5] Llewellyn, élve a kivételes lehetőséggel, egy programadó írással válaszolt a korszak híres jogtudósának. A *Some Realism About Realism – Responding to Dean Pound* (Némi realizmus a realizmusról – Válasz Dean Poundnak) című írásban a szerző realizmusra vonatkozó értelmezése mellett konkrét szerzőket nevezett meg, akik szerinte a realizmus gondolatát képviselik. Tagadta, hogy a jogi realizmus egyfajta csoportosulást, vagy iskolát jelentene, és amellett érvelt, hogy csupán egy megközelítési mód, jogtudományi módszer jelölésére szolgál. Egy későbbi írásában hangsúlyozta világosabban: „Ami a realizmus volt és az is, az egy módszer, semmi több, és az egyetlen tantétel, ami ezzel kapcsolatos, az az, hogy a módszer jó. »Lásd frissen«, »Lásd úgy, ahogyan működik«.”^[6]

[7] Pound és Llewellyn magánlevelezése^[7] ezt követően érdekes fordulatot vett. Llewellyn konkrét, Pound értetlenkedő válaszát követően szűkülő listákat küldött arról, hogy kiket tekint realistának. Pound válaszában jelezte, hogy több szerző nézete nehezen megkülönböztethető a sajátjától. Ráadásul a listán szereplők közül utóbbi többen is jelezték, hogy nem tekintik magukat jogi realistának (Corbin, Yntema, Green). Ami tény, hogy e szokatlan vita egy később mégiscsak stabilizálódó jogelméleti/jogszociológiai iskola megszületését eredményezte. Akármennyire tagadják is az iskola létét, akár maguk a születésnél bábáskodó szerzők is, később mégis ezzel az elnevezéssel rögzült a leginkább őshonos amerikai jogelméleti irányzatnak tekinthető jogelméleti iskola.

[8] Annak kérdése, hogy mely szerző sorolható a realisták csoportjához, nem csupán a Pound és Llewellyn között személyi kérdésekben folyó, fent említett vita miatt bizonytalan, és nem is csupán

azért, mert a Llewellyn által megnevezett szerzők később tiltakoztak e minősítésük ellen. A meghatározás nehézsége annak is köszönhető, hogy az 1920–30-as évek fiatal, jogi formalizmussal szembenálló szerzői nem keveset merítettek a formalizmussal ugyancsak szembenálló idősebb generáció műveiből, akik azonban magukat sohasem tekintették realistának. Jól jelzi ezt a dilemmát az 1993-ban, a jogi realizmusról szerkesztett kötet, ahol némi szerkesztői magyarázkodást követően „elődökként”, de konkrét „realista” problémákat taglaló fejezetekbe is bekerültek a „nagy öregek”, mint Roscoe Pound, Oliver Wendell Holmes, John Chipman Gray, Wesley Newcomb Hohfel, vagy Benjamin N. Cardozo,^[8] akiket a jogi realizmus másik szakértője inkább a realisták tutorának nevez.^[9]

3. Az amerikai jogi realizmus alap gondolata

[9] A Llewellyn munkásságát megelőző időszakból kétségtelenül Oliver Wendell Holmes nézetei hatottak leginkább a jogi realisták, és az „alapítónak” számító Llewellyn felfogására. A neves amerikai bírósági elnök 1897-es előadásában (*A jog útja*) azt állította, hogy a jog az egyes esetekre való alkalmazása során gyakran látszólag meghatározhatatlan szempontok játszanak szerepet.^[10] Ez az állítás lesz a XX. század első harmadában kibontakozó jogi realizmus vezérmondata, és azon belül a szerteágazó, egymással is vitatkozó nézeteket mégis összetartó alap gondolat. A realizmus vezéralakjainak többsége a Columbia és a Yale jogi karán oktatott és kutatott, mellette többen gyakorló jogászként is dolgoztak.^[11] Később néhány jelentős kormányzati, magas bírósági tisztségek birtokosaivá váltak,^[12] akik a törvényhozás és jogalkalmazás területén is tapasztalatot szerezhettek, és érveket gyűjthettek elméletük igazolására. Az iskola jogalkalmazás iránti feltűnő érdeklődése (a jogfilozófiai alapkérdéseket rendre elkerülő hozzáállása) az amerikai gyakorló és akadémiai jogászság összefonódására vezethető vissza.

[10] A jog meghatározatlanságának kérdése mindenekelőtt a jogi formalizmus eszméjével szemben értelmezhető a jogi realizmus esetében (-> **jogi formalizmus**):

- míg a formalista jogalkalmazás felfogás a bírósági egyedi döntéseket jogi indokokra vezeti vissza, és a jogi normák és egyedi döntések között egyértelmű ok-okozati összefüggést feltételez,
- addig a jogi realisták szerint ez az összefüggés nem egyértelmű. Véleményük szerint a bírósági egyedi döntést a jogi indokok csak részben, vagy egyes esetekben egyáltalán nem alapozzák meg.

[11] A realista nézőpont szerint a jogi indokok mindenekelőtt a jogszabályokra és precedensekre épülnek, és ezen források ellentmondásossága, a szűk vagy tág értelmezési lehetőségéből adódó nehézségek okozzák azt a kiszámíthatatlanságot, ami a jogalkalmazói döntéseket sok esetben megjósolhatatlanná teszi. Ugyanakkor a jog meghatározatlanságával kapcsolatban a realistákra egyfajta mértékletesség is jellemző. Nem azt állítják, hogy minden jogesetre jellemző a kiszámíthatatlanság. A „könnyű eset – nehéz eset” distinkció a realisták írásaiból is kiolvasható. Úgy vélik, hogy igazán komoly meghatározatlansági problémát azok az esetek jelentenek, amelyek a fellebbviteli bíróságokra kerülnek, és amelyekre határozott jogi válaszok nehezen adhatók.^[13] Ezekben az esetekben a bírósági indokok túli szempontok alapján hoznak döntést, és leginkább az ügyek ténykérdéseinek ösztönzésére reagálnak. Márpedig a tények osztályozása és kiválasztása terén a bírósági rendkívül nagy szabadsággal rendelkeznek.^[14] A gondolat, miszerint a bírósági jogon kívüli szempontok alapján hozott ítéletükhöz keresnek utólag használható jogi indokokat, korántsem volt teljesen újszerű. Ugyanakkor az amerikai jogi realizmus képviselői – mindenekelőtt gyakorló jogászok tapasztalataik alapján – mindezt olyan meggyőző erővel, és rengeteg gyakorlati példa bemutatásának segítségével fejtették ki, hogy e nézetek a jogelméleti kérdések iránt érdeklődőkön túl a szélesebb jogászai olvasóközönséghez is eljuthattak.

[12] A jogi realizmuson belül két belső irányzat határolható el. Az egyik, a szociológiai szárnynak tekinthető irányzat, azt feltételezte, hogy a bírósági döntések kiszámíthatatlanságuk ellenére korlátozott módon egyfajta mintába rendeződnek mégis, miután a bírósági rájuk ható társadalmi/gazdasági erők (tehát nem a jogelvek, jogi indokok) miatt reagálnak hasonló módon a jogi tényekre.^[15] A bírósági

különböző személyiségét alakítja, formálja a hagyomány és az a társadalmi és szakmai környezet, amely munkájuk során körbeveszi őket. Llewellyn, Moore, Oliphant és Felix Cohen osztották ezt az elképzelést, míg a másik, leginkább Jerome Frank nevével fémjelzett szárnya az amerikai jogi realizmusnak inkább a pszichológiai szempontoknak, a bírói pszichének tulajdonított nagyobb szerepet. A bírók döntését ebben az esetben sem a jogi indokok határozzák meg alapvetően, hanem a bírók személyisége. A bíró személyisége pedig szinte megfejtethetetlen, ami a bírói ítéletek „megjósolhatatlanságának” legfontosabb okaként kerül meghatározásra.

4. A szociológiai megközelítés képviselője: Karl Llewellyn elmélete

[13] Karl Llewellyn az egyik legjelentősebb képviselője az amerikai jogi realizmusnak, aki a fent említett körülmények között létrejövő új mozgalom vezéralakjaként jelentős műveket hagyott az utókorra. Rövid gyakorló jogászi munkát követően az 1920-as években kezdte meg akadémiai karrierjét, hogy a Yale, később a Columbia oktatójaként kapcsolódjon be az egyetemi oktatásba, kutatásba, és nem utolsósorban az akkoriban éles kérdésként felmerülő tananyag vitába.^[16] Jogszociológiai (->jogszociológia), jogi antropológiai (->jogi antropológia) érdeklődése egész munkásságát meghatározta, és a realizmuson belüli szociológiai megközelítést jól reprezentáló írásokban érhető tetten. A szociológia iránti elkötelezettsége a két világháború közötti amerikai modernizmus törekvésével magyarázható, amely a társadalom megismerésére alapozva képzelte el a társadalom tudatos fejlesztését. Llewellyn olyan reális jogtudományt sürgetett, amely határozott célokat tűz ki a szociológia, közgazdaságtan, pszichológia, antropológia által kínált ismeretek figyelembevételével, és az ismeretek birtokában meghozott törvényeket folyamatosan kíséri figyelemmel.^[17] Az 1930-as éveket ráadásul a formalizmussal szembeni ellenséges hozzáállás kibontakozása jellemezte, ami a jogtudományt is egyre inkább az empirikus ismeretszerzés irányába tolt. (Az empirikus ismeretszerzési módszert a *New Deal* korszakának törvényhozási igénye később gyakorlati szempontból is támogatta.) A skandináv jogi realizmussal egybecsengő módon, az 1920--30-as évek jogtudományában is egyre határozottabban megjelenik az értékek és tények elválasztásának gondolata, hogy a jogtudomány érdeklődésének homlokterébe egyre inkább az utóbbi kerüljön. Llewellyn is ennek a szellemi, bizonyos értelemben „antiintellektuális”^[18] mozgalomnak a sodrában fejt ki gondolatait, hogy a kibontakozó „jogi realizmus aktivistájává” váljon.

[14] Egyik jelentős, nagy visszhangot kiváltó írása egy hallgatóknak szánt egyetemi jegyzet volt,^[19] amely stílusával, a jogi formalizmussal szembeni kemény szembenállásával a jogi realizmus programadó írásának is tekinthető. E könyvében közérthető nyelven, olvasmányos formában foglalta össze a jogi realizmus alapvető tételeit, azon belül azt a szabályszeptícizmust, amely szerint a törvények, vagy a precedensekben meghatározott normák valójában távolról sem jelentik a bírói döntéshozatal elsődleges magyarázó indokait. Llewellyn e könyvében ugyan nem vállalkozott átfogó jogelméleti koncepció kifejtésére, mégis óriási visszhangja volt ennek az írásnak, melyből számos rövid mondat vált világhírűvé, hogy jogelméleti, jogszociológiai írások idézzék mindmáig annak bizonyítására, hogy az amerikai jogi realizmus, azon belül Llewellyn jogfelfogása miben áll. A szerző a könyv 1951-es kiadásában megpróbálta cáfolni, hogy a jog meghatározása azzal a sokat idézett mondattal („Amit [...] a hivatalos személyek tesznek a viták rendezése érdekében, az maga a jog”) letudható lenne, ám ez nem akadályozta annak, hogy a leegyszerűsítő interpretációja az amerikai jogi realizmusnak tovább éljen. Llewellyn valójában csupán a hallgatók figyelmét kívánta felhívni arra, hogy nem elegendő a jogszabályok, precedensek tanulmányozása, hiszen azok csupán segítenek megjósolni a bírói döntéseket, és segítenek az ügyvédi munka során abban, hogy a bírót ösztönözzék valamilyen cselekvésre.^[20] (A törvények, precedensek jelentőségének totális ignorálásával már csupán azért sem lenne Llewellyn vádolható, mert a kereskedelmi jog területén számos esetben végzett törvényelőkészítő feladatot kormányzati megbízásból.) A határozatlanság, az előreláthatóság hiánya Llewellyn szerint abból adódik, hogy a jogforrások értelmezési kánonjai egymásnak legitim módon ellentmondóak lehetnek. Mind a törvények, mind a precedensek értelmezése lehet egymásnak ellentmondó, és a bírónak ráadásul szinte mindig megvan a mozgástere arra, hogy egy törvényt vagy

korábbi ügyben hozott döntést tényspecifikusan értelmezzen, és a megkülönböztetés technikájával indokolja a nézetének megfelelő, új normát kialakító ítéletet. Llewellyn mindezek ellenére úgy vélte, hogy a bírói döntések, megjósolhatatlanságuk ellenére, kiszámítható mintákba rendeződnek. Szűkebb kutatási területe, a kereskedelmi jog példáit felhasználva kívánta igazolni, hogy a bírák döntéseikben megpróbálják érvényesíteni annak a kereskedelmi kultúrának a kodifikálatlan erkölcsi normáit, amelyben a vita felmerült. Azzal, hogy felhívta a figyelmet a nem jogi tényezők szerepére a bírói döntéshozatalban, Llewellyn egyértelművé tette, hogy a jogászoknak a társadalomtudományokra kell támaszkodniuk a jog fejlődésének és a bírók tevékenységének megértéséhez.

[15] A jogi realizmus szociológiai szárnyának reprezentánsaként bemutatott elmélet szempontjából érdemes Llewellyn jogi antropológiai munkásságára is kitérni, annál is inkább, mert az amerikai jogi realizmust egyesek a jog antropológiai megközelítési módjaként fogják fel.^[21] A jogi realisták egy jelentős része abból a feltételezésből indult ki, hogy a modern társadalmak alapvetően nem különböznek a marginális társadalmak működési módjaitól, ezért a technikai fejlettség alacsony fokán álló népcsoportok körében végzett empirikus szociológiai, antropológiai ismeretszerzés univerzális tudáshoz juttathatja a kutatót a jog világa tekintetében is. Llewellyn Edgar Adamson Hoebellel együtt a cheyenne indiánok között végzett empirikus kutatása alapján dolgozta ki a funkcionalista megközelítésű *law job / law staff* elmélet.^[22] Az elmélet szerint minden társadalomban léteznek konfliktusok, és bizonyos esetekben szükség van az emberi konfliktusok kezeléséhez (*law job*) egy elkülönülő embercsoportra (*law staff*), akik függetlenül attól, hogy mennyire egyszerű vagy komplex társadalomról van szó, alapjaiban hasonló tevékenységet folytatnak. A jog ugyanakkor Llewellyn szerint nem a társadalom rendjét biztosítja, csupán kiegészítő eszköz azon konfliktusok kezelésénél, melyek jogi eszközök nélkül nem rendezhetők, amit már antropológiai vizsgálatait megelőzően is leszögezett: „A jog csak a peremeken játszik.”^[23]

[16] Llewellyn a szabadjogi iskolához hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonít a bírói bölcsességnek, és sok helyen elismeréssel adózik a bírók jogfejlesztő tevékenysége iránt. Egy helyen kijelenti, hogy a bírák a törzsbéli népművészek módjára végzik dolgukat, miután szűkebb szakterületén, a kereskedelmi jogban egy jogintézmény kialakításának folyamatában rendkívüli csoportos bölcsességről tettek tanúbizonyságot.^[24]

[17] Llewellyn munkásságának értékelésére viszonylag korán sor került. Fuller már 1934-ben, az amerikai jogi realizmus értékeléséről szóló cikkében kitüntetett figyelmet szentelt neki, azt állítva, hogy a realizmus megértéséhez szinte elegendő csupán Llewellyn írásait elemezni. Megfogalmazása szerint

[...] vannak jó okok, amiért Llewellyn jogosult arra, hogy a leginkább a mozgalom egészének reprezentatív képviselője legyen. Először is, annak ellenére, hogy impulzív irodalmi stílusa néha furcsa benyomást kelt, ő nem radikális. Realizmusa egyértelműen a közreputas fajtából való. Végül, minden más realista közül ő volt hajlandó leleplezni a megközelítésében rejlő előfeltételeket. Ő »filozófus« abban az értelemben, hogy intellektuális bátorsága miatt feltárja meggyőződésének rejtett forrásait, – többnyire legalábbis.^[25]

5. A pszichológiai megközelítés legismertebb reprezentánsa: Jerome Frank

[18] Jerome Frank az iskola azon képviselője, aki nem akadémiai környezetben, hanem gyakorló jogászként fejtette ki az iskolára meghatározó nézeteit. Könyveiben – egy alapvető tétel bizonyítása érdekében – igen változatos témákat dolgozott fel.

[19] Jerome Frank önmagát tényszkeptikusként jellemezte,^[26] szembeállítva ezzel felfogását a jogi realistákhoz sorolt azon szerzőkkel, akik szerinte szabályszeptikusnak tekinthetők.^[27]

Szabályszepticismus alatt azt az elképzelést értette, mely szerint nem az írásos formában fellelhető

szabályok irányítják a bírakat döntéseik meghozatalánál, ezért az állampolgárok és a jogászok a szabályok ismerete mellett sem tudhatják, hogy egy adott ügyben a bíróság milyen ítéletet hoz majd. Ez a nézet, mely a jogelméletben leginkább Ehrlich, Pound vagy Llewellyn nevéhez kötődik, sokak véleményével találkozott, és nehéz lenne ma megszámlálni követőit. Az „élő jog” (*lebendes Recht*)^[28] vagy a „papír szabály” (*paper rule*) fogalma, a „jog a könyvekben, jog működés közben” (*Law in books, law in action*)^[29] elhíresült mondása mind erre a gondolatra utalnak. Frank szerint közös ezekben az elképzelésekben az is, hogy a jog kiszámíthatóságát garantálni nem képes „papír” szabályokon túl feltételezzen egy olyan létező szabályrendszert (*real rules*), ami a bírakat ténylegesen vezérli a döntéshozatalnál, ami megismerhető, és melyből a döntés nagyobb biztonsággal megjósolható. Ez az „élő jog” lehet a szabályszeptikusok szerint a jogtudomány igazi kutatási tárgya.

[20] Jerome Frank úgy gondolta, hogy a szabályszeptikus jogászok reális problémát vetnek fel, amikor arra utalnak, hogy a szabályokból a jövőbeni bírói döntés megjósolhatatlan. A hibát akkor követik el, amikor ennek a problémának a jelentőségét túlhangsúlyozzák. Ezt pedig azért teszik, mert példáikat az amerikai fellebbviteli, felsőbbbírósági gyakorlatból merítik. Következtetéseiket azon bírói ítéletek áttanulmányozása után vonják le, amelyek egy fellebbezést követően, általában kifejezetten jogkérdésekre koncentráló mérlegelés alapján születnek meg. Márpedig – mondja Frank – éppen az igazságszolgáltatás leglényegesebb mozzanatát hagyják így figyelmen kívül. A bírói döntés ugyanis nem a jogkérdések miatt bizonytalan elsősorban. Sokkal bizonytalanabbá teszi azt a ténykérdések megítélése, ami általában az első fokon eljáró perbíróságok tárgyalásokon történik.

[21] A szóbeliség elvére épülő eljárások során a bírónak vagy az esküdtszéknek mérlegelnie kell a bizonyítékok súlyát, értékelnie kell a tanúvallomásokat. Márpedig a legnagyobb bizonytalanság ezen a téren mutatkozik. A tanúk ugyanis, akár csak a bírák, emberek, tehát távolról sem tévedhetetlenek. Megfigyeléseiknél hibázhatnak, netán érdekeiknek megfelelően eltorzítják tanúvallomásukat. Előítéleteik lehetnek. Az egyik tanú a bíró vagy az esküdtek számára szimpatikusabbnak tűnhet a másikkal, ennél fogva hihetőbbé, meggyőzőbbé válhat mindaz, amit elmond. A vádlott személyisége, öltözködése, beszédmódja, hajviselete esetleg idegesítheti a bírót vagy az esküdteket, és ez befolyásolhatja őket a döntéshozatalnál. A bíró nyugtalan lehet, mert a tárgyalás napján valami komoly trauma érte. Emiatt dekoncentráltabb, és néhány tény elkerüli a figyelmét. A szubjektív tényezők sorolása hosszasan folytatható lenne. Frank úgy gondolja, hogy ezeknek a bizonytalansági tényezőknek köszönhető mindenekelőtt, hogy a bírói döntések megjósolhatatlanok.^[30] Ráadásul a tény és jogkérdések szétválasztása mesterséges, és e két kérdés megítélése szorosan összekapcsolódik a bírák vagy az esküdtek fejében. Miután az első fokon eljáró bíróság ítéletet hoz, az esetleges fellebbezés folytán az ügy a felső bíróságra kerülhet. Itt azonban, ha az első fokú ítélet a tények helytelen megítélése miatt téves volt, már eleve egy hipotetikus, a reális történésektől eltérő verzióból kell a bíráknak kiindulniuk. Ez pedig szükségszerűen rossz ítélethez vezet akkor is, ha a jogkérdést illetően a bíróság helyesen jár el. Mindezek alapján vonja le Frank azt a következtetést, hogy az általa szabályszeptikusoknak nevezett jogtudósok munkásságát a felsőbbbíróságok jelentőségének túlértékelése, vagyis a „felsőbbbíróságok mítosza” vezeti tévútra.^[31]

[22] Frank úgy írja le az amerikai igazságszolgáltatást, mint az iszlám kádi-bírászkodás leplezett rendszerét. Az amerikai bíró, látszólag objektív törvények uralma alatt végzi dolgát, és a felmerülő jogvitákat szubszumpcióval, egy már létező jogi norma tényálláshoz rendelésével dönti el. Eszerint alaposan mérlegeli a tényeket, majd ehhez rendeli a megfelelő jogszabályt vagy precedenst. Frank szerint ez az elképzelés naiv, és az emberi döntéshozatali mechanizmus félreértésén alapul. Amennyiben így hoznának döntést a bírók, akkor nem viselkednének „emberi módon”. Márpedig „a bíró, pusztán az által, hogy felölti talárját, még nem fog szert tenni [...] mesterséges gondolkodásmódra”.^[32] Álláspontjának igazolására a pszichológia tudományát hívja segítségül. A pszichológusok szerint az ítéletalkotás ritkán indul egy premisszával, melyet aztán konklúzió követne. Sokkal inkább egy konklúzióval kezdődik, melyhez az ember igyekszik megfelelő premisszákat találni. Az ítéleteket tehát egy kísérleti konklúzióból kiindulva visszafelé dolgozzák ki a bírók is, akik Frank szerint kétségtelenül emberi lények.^[33] E kísérleti konklúzió a bíró ösztöneiből, intuíciójából

származik, és ezen a megérzésen alapuló döntésen csak akkor változtatnak a bírók, ha a konklúzióhoz véggépp nem találnak megfelelő jogszabályt vagy precedenst.

[23] Felmerül azonban a kérdés: miből táplálkozhat a bíró ösztöne, igazságérzete, amely a leírt módon meghatározza döntéseit. Nos, Frank szerint erre kétségtelenül hatást gyakorolnak a hatályos jogszabályok, precedensek. E normák alakítják, befolyásolják az emberek, ezen belül a bírók igazságérzetét is. Mint mondja, néhány jogász ezt azzal szokta nagyon ritkán kiegészíteni, hogy a jogszabályok szerepét a bíró gazdasági, politikai, vagy morális előítéletei torzíthatják. E hatásokat persze csupán azok hajlandók elismerni, akik a jog szociológiai felfogását képviselik. Frank szerint ez utóbbiak is tévednek abban, hogy a bírók rasszának, neveltetésének, osztályeredetének, gazdasági háttérének és az ebből származó előítéleteinek hatásaiban ki is merülne a bírók döntéseit befolyásoló tényezők felsorolása. A képlet ennél sokkal bonyolultabb. Lehet ugyan, hogy a bíró politikai előítélete befolyásolná őt egy ügy eldöntésénél. Ám ezer olyan tényező van, mely ezen előítélet hatását tompíthatja, torzíthatja, túlszárnyalhatja, melyeknek szerepét nem ismeri el a jogtudomány. A bíró előítéletét gyakran megváltoztatja egy konkrét személy vagy embercsoport iránt érzett vonzalma, illetve ellenszenvé. A per során kapcsolatba kerül ügyvédekkel, tanúkkal, felekkel, akik különböző reakciót váltanak ki belőle. Előfordulhat, hogy korábbi tapasztalatai miatt egy

orrhang, egy köhintés vagy egy gesztus is kellemes vagy fájdalmas emléket hozhat benne elő. Miközben az illetén viselkedő tanúra figyel, emlékei hatással vannak arra, amit hall, és másként fűzi azt egészé, de befolyásolni fogja azt is, hogy miként fogja minősíteni a tanúvallomás súlyát, hihetőségét.^[34]

E látszólag jelentéktelen tényezők szerepét Frank főleg annak fényében tartja hangsúlyozandónak, hogy a bizonyítékok súlyának meghatározásakor a bíró (vagy az esküdt) legfőbb feladata, hogy felmérje a tanú viselkedését.

[24] Többségi véleményt tükröz Frank szerint a *common law* országokban az a felfogás, miszerint a bíró nem alkot és nem is alkothat jogot. Feladata pusztán arra szorítkozhat, hogy fenntartsa a régít. Amennyiben pedig azt észleli, hogy egy korábbi bírói döntés ésszerűtlen, akkor az új döntéssel a *common law* elferdítését akadályozza meg. Ennek ellentmondó kisebbségi vélemények is elhangoznak időnként,^[35] ám a jogtudósok és a gyakorló jogászok többsége makacsul tartja magát az elképzeléshez: a bíró jogot nem alkot, csak alkalmaz.^[36] Mi lehet az oka ennek? – teszi fel a kérdést Jerome Frank. Miért tagadják le maguk a bírók is, hogy jogalkotó hatalmuk van, amikor a napnál is világosabb, hogy ilyen hatalommal valóban rendelkeznek. Mégpedig szükségszerűen rendelkeznek, hiszen az életviszonyok összességének szabályozása eleve reménytelen feladat, és a hézagokat a jogalkalmazónak ki kell töltenie.^[37] A válaszhoz Frank ismét csak a pszichológiához nyúl. A jog bizonytalan, és ezt a bizonytalanságot az emberek a jogászok számlájára írják, akiket ellentmondásosan ítélik meg. Egyrészt tisztelettel néznek rájuk, másrészt kétszínű, szófacsaró prókátoroknak tekintik őket, akik szükségtelenül bonyolítják a jogot, mely nélkülük világos és pontos is lehetne. A kiszámítható, biztonságos jog iránti igényét a társadalomnak Frank (nyilvánvalóan Freud hatására) a gyermekek apjukhoz fűződő viszonyából vezeti le. A gyermek hosszú ideig megkérdőjelezhetetlen bíróként tekint az apjára, akinek döntései következetesek és kiszámíthatók, és rendet teremtenek a helyes viselkedésre vonatkozó ellentétes vélekedések káoszában.^[38] A felnövekvő gyermek később ugyanezt a kiszámíthatóságot várja el a felnőttek világától is, és a korábban megtapasztalt biztonságot követeli a jogrendtől. Ezt az igényt próbálják meg kielégíteni a jogászok akkor, amikor a jogrendszer stabilitásáról szólnak és a bírói jogalkotást tagadják. Ez Frank szerint nem feltétlenül tudatos ámítás, hiszen a jogászok és bírók többsége valójában maga sincs tudatában annak, hogy a jog bizonytalansága nem kivételes jelenség és nem egy szerencsétlen baleset. A jog szükségszerűen határozatlan és változatos, és az emberek sohasem lesznek képesek olyan átfogó szabályrendszert létrehozni, mely a jövőbeni lehetséges jogvitákat előre rendezhetné. Ez azonban egyáltalán nem tragédia. Sőt. Éppen annak van társadalmi értéke, hogy a jogrendszer

folyamatos változásra képes.

Amikor az emberi kapcsolatok naponta változnak, akkor a jogi kapcsolatok sem fejezhetők ki tartós formában [...] Társadalmunk kényszerzubbonyba bújna, ha a bíróságok, a jogászok hathatós segítségével, nem vizsgálnák felül folyamatosan a jogot, és nem igazítanák azt az örökösen változó társadalmi, ipari és politikai feltételekhez.^[39]

Jerome Frank a bírók önámításáról beszél tehát, ami szerinte komoly veszélyeket rejt magában. Azzal, hogy fenntartják annak látszatát, hogy a jog megváltoztatására csakis a törvényhozás jogosult, egy magukkal szembeni bizalmatlanság kialakításához járulnak hozzá. A nyilvánosság aktuális ügyeknél tapasztalja, hogy a bíróság félreérthetetlenül jogot alkot. A bírókat ezután jogosan vádolhatják korrupcióval, becstelenséggel az állampolgárok akkor, ha ők maguk is a jogalkotás nyilvánvaló tényét tagadják. El kell tehát ismerni, és még a jogászokban is tudatosítani kell, hogy a jogrendszer szükségszerűen bizonytalan és a bírók igenis jogot alkotnak, hogy e veszélyeket rejtő színlelést az igazság megismerése váltsa fel. Le kell számolni azzal a jogállami mítosszal, amely a hatalmi ágak kristálytiszta elválasztására épül, és a bírókat kizárólag a jog alkalmazására kárhoztatja.

6. A jogi realizmus jelentősége és hatása

[25] A jogi realizmus, ezen belül az amerikai jogi realizmus irányzatára sokan próbáltak jogelméleti iskolaként tekinteni, és igyekeztek az ezen irányzathoz sorolt szerzők gondolataiból egy egységes jogelméleti koncepciót meghatározni. Azonban több realistákhoz sorolt szerző tiltakozott ez ellen, mondván, hogy a jogi realizmus mint elméleti iskola sohasem létezett.^[40] Jerome Frank, az iskola talán legismertebb alakja például annak ellenére tette ezt a kijelentést, hogy az 1930-ban megjelenő művében még maga is következetesen jogi realizmusról és jogi realistákról beszélt. Utóbb azonban belátta, hogy az egy táborba sorolt realistákat sokkal több minden választja el, mint ami összeköti. Állítása szerint, ha valami mégis összeköti mindazokat, akiket amerikai jogi realistaként emlegetnek, az inkább egy korábbi jogszemlélettel szembeni kritikai hozzáállásban ragadható meg, mintsem valami egységes jogelméleti gondolatban. Éppen ezért helyesebbnek tartotta a *konstruktív szkepticizmus* kifejezés használatát. Llewellyn, az irányzat másik jelentős képviselője, szintén tiltakozott az ellen, hogy a realista mozgalmat irányzatnak tekintsék.^[41] Ezt a nézetet többen osztják, és az amerikai jogi realistákat a formalizmus ellen fellépő jogászok egy csoportjának tekintik.^[42] Az amerikai jogi realisták munkássága a XX. század elején kibontakozó jogszociológia folyamányaként, vagy éppen annak továbbfejlesztéseként is felfogható. Nem pusztán azért, mert nincs olyan jogszociológia tankönyv, mely ne szánna kitüntetett figyelmet a realisták tanainak, hanem mert a jog vizsgálatánál a szociológiai (és általában a társadalomtudományi) megközelítésnek, az empirikus vizsgálati módszereknek kiemelt szerepet tulajdonítanak.

[26] Amennyiben a szerteágazó érdeklődésű, és számos ponton eltérő nézeteket valló, jogi realistákhoz sorolt szerzők^[43] közös nevezőjének megtalálására teszünk kísérletet, akkor az alábbi pontok emelhetők ki:

- a jogi formalizmus elutasítása, a jogi normákkal szembeni szkepticizmus;
- annak tagadása, hogy a bírák az ügyeket kizárólag jogi normák és jogi indokok alapján döntenek el (a jogi normák és indokok sok esetben a nem jogi megfontolások alapján meghozott ítéletek utólagos racionalizálására szolgálnak csupán);
- a jog vizsgálatának társadalomtudományi jellegű megközelítése, különös tekintettel a szociológiára és pszichológiára;
- jogon kívüli tényezők szerepének hangsúlyozása a bírói döntés természetének meghatározásánál;
- a jogi oktatás átalakításának követelése az ítélkezés színvonalának javítása érdekében;

- a jognak, mint a társadalmi célok szolgálatában álló eszköznek az instrumentális szemlélete.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a fenti, közös nevezőnek tekinthető nézetbeli azonosságok is nehézzé teszik a jogi pragmatistáknak nevezett szerzőktől való elhatárolást, akik a realizmus megjelenése előtt (különösen Holmes vagy Pound) nagyon hasonló álláspontot képviseltek.^[44]

[27] Az amerikai jogi realizmus mélyen beívódott a jogelmélettel foglalkozók tudatába, és a realisták tiltakozása ellenére egy markáns jogelméleti/jogszociológiai irányzattá vált annak ellenére, hogy születésétől kezdve folyamatos kritika érte. A Fuller által 1934-ben megfogalmazott észrevételek jól mutatják az irányzattal szembeni kezdeti ellenérzéseket.

[...] a mozgalom meglehetősen szembetűnően feltárja a hibáit. A fiatalok hibáit [...] Voltak kiáltványok, cselekvési programok. Voltak viták a megfelelő »megközelítésről«, amelyeket többnyire a megközelítendő problémáktól való tisztas távolságtartással folytattak le [...] hiányzik egy olyan átfogó munka, amely egyszerre írja le és alkalmazza a módszereket... Nincs semmi olyan, ami összehasonlítható lenne, mondjuk Geny négykötetes »Science et Technique« című művével, amely lezárta a jogi módszer reformjának mozgalmát Európában.^[45]

[28] Hart kritikája mindenekelőtt az amerikai jogi realisták szabályszepticismusát vette célba. Nem állította, hogy ez az elképzelés inkohérens lenne, csupán erős túlzásnak tartotta. A Hart féle „nyitott szövedék” elgondolás a szabályszepticismus egy mérsékelt formáját jelentheti, amely a jogalkalmazó számára a normákban szereplő fogalmak eltérő értelmezési lehetőségei miatt eltérő következtetésekre ad lehetőséget. Ez azonban Hart szerint nem ad okot a realisták által képviselt eltúlzott szkepszisre.^[46] Dworkin fő művében „nehezen hihetőnek” tartotta az amerikai jogi realisták elméletét,^[47] Leiter pedig nem túl mértéktartóan „viccnek” nevezte az elméletet.^[48]

[29] Az erős kritikák ellenére az amerikai jogi realizmus hatása a jogelméletben, a jogszociológiában tagadhatatlan. A joggal összefüggő elméleti kérdések problémaközeli, gyakorlatias megközelítési módja, a filozófiában el nem mélyült olvasók számára is komoly kérdéseket megértetni képes stílus, a jogalkalmazás működésének megismeréséhez vezető, életközeli példákkal megtűzdelt gondolatmenetek még olyan későbbi szerzőkre is hatást gyakoroltak, akik egyébként élesen kritizálták a mozgalom túlzásait. Az pedig letagadhatatlan, hogy egy modern jogelméleti irányzat (*Critical Legal studies*) előfutárának tekinthető az amerikai jogi realizmus.^[49]

[30] Az akadémiai szférán túl a jogalkotásra és jogalkalmazásra gyakorolt hatása a realistáknak még szembetűnőbb. A realisták közül a kormányzat megbízásából többen részt vettek a jogalkotási folyamatok irányításában, és például az egységes kereskedelmi törvény (*Uniform Commercial Code*) esetében a realisták nem csupán a törvény kidolgozásában működtek közre, hanem annak alkalmazására is hatást gyakoroltak.^[50] Jóllehet a papír jog és a ténylegesen érvényesülő jog közötti különbségre nem ők hívták fel először a figyelmet, ám a jelenséget igazán plasztikussá a realisták tették.

[31] Ugyancsak nem lehet figyelmen kívül hagyni a realisták jogi oktatásra gyakorolt hatását. Míg a Langdell által véghez vitt oktatási reform a jogesetek (mindenekelőtt a felsőbb bírósági bírói döntések) tanulmányozásának irányába vitte az amerikai jogászképzést, addig a realisták nem elégedtek meg csupán azzal, hogy a törvényeket és precedenseket a jogeseteken keresztül ismerjék meg a hallgatók. A társadalomtudományok iránti elkötelezettségük okán követelték, hogy a jogászképzésbe integrálják azon ismeretek oktatását is, amelyek a jogalkalmazás során a szigorúan vett jogi indokokon túl is meghatározóak lehetnek a bírói döntés megszületésénél. A ma használt tankönyvek jól mutatják a realizmus sikerét ezen a téren. A realisták úgy vélték, hogy a jog valódi tanításához meg kell érteni a bíróságok előtt álló problémák gazdasági, politikai és társadalmi dimenzióit, hiszen ezek megjelennek a bírák döntéseiben. Amikor egy jogterületről ma megjelenik egy tankönyv, mely a *Cases and materials*

címet viseli, az a jogintézmények ismertetésénél a „nem jogi szempontok” ismertetésére is hangsúlyt helyez, ami egyértelműen a realista mozgalom hatását mutatja.

[32] Az amerikai jogi realizmus nem csupán az Egyesült Államok jogelméleti és jogalkalmazási kultúrájára gyakorolt mély hatást, hanem jelentős mértékben hozzájárult a jogszociológiai empirikus kutatások globális elterjedéséhez is. A realisták által képviselt módszertani szemlélet, amely a jog működésének megértését a társadalmi tények, emberi viselkedések és intézményi gyakorlatok vizsgálatához kötötte, alapvetően alakította át azt, ahogyan a jogkutatók a jog és társadalom kapcsolatáról gondolkodnak.

[33] Európában a realizmus hatása különösen a második világháborút követő időszakban vált hangsúlyossá. A kontinentális jogrendszereket korábban erősen átható dogmatikus megközelítéssel szemben az amerikai empirikus jogkutatási hagyomány új mintát kínált. Azt, hogy a jog nem érhető meg pusztán normatív struktúrájában, hanem vizsgálni kell mindennapi érvényesülését, a jogalkalmazók tényleges gyakorlatát és a társadalmi hatásokat is. A skandináv jogi realizmus képviselőinek korábbi törekvéseit kiegészítve az amerikai realisták megközelítése hozzájárult ahhoz, hogy Európában is kiszélesedjen a jog empirikus kutatásának módszertana. Németországban, az Egyesült Királyságban, Olaszországban és a skandináv országokban a jogalkalmazás megfigyelésére, a jogi intézmények működésére és a társadalmi reakciók vizsgálatára irányuló kutatások részben az amerikai realista program inspirációjára váltak meghatározóvá. A későbbi európai jogszociológiai irányzatok – így a német *Rechtssoziologie* vagy a brit *law in context* iskola – gondolkodásában is jól azonosítható az a realista örökség, amely a jogot társadalmi gyakorlatként vizsgálja, és a normák tényleges működését helyezi kutatásaik középpontjába.

7. JEGYZETEK

[1] Oliver Wendell HOLMES: „The path of the law” *Harvard Law Review* 1897, 457–478.

[2] Roscoe POUND: „The Scope and Purpose of Sociological Jurisprudence. I.” *Harvard Law Review* 1911a, 591–619.

[3] Karl N. LLEWELLYN: „A Realistic Jurisprudence – The Next Step” *Columbia Law Review* 1930, 431.

[4] Jerome FRANK: *Law and the Modern Mind*, New York, Brentano's, 1930.

[5] Roscoe POUND: „The Call for a Realist Jurisprudence” *Harvard Law Review* 1931, 697–711.

[6] Karl N. LLEWELLYN: *The Common Law Tradition. Deciding Appeals*, Boston, Little Brown, 1960, 510.

[7] N. E. H. HULL: *Roscoe Pound and Karl Llewellyn. Searching for an American jurisprudence*, Chicago, University of Chicago Press, 180–181, 220.

[8] E kötetben egyébként az alábbi szerzők műveit integrálták, akiket a neves szerkesztők a széles értelemben vett jogi realizmus mozgalomához kapcsolták: Oliver Wendell HOLMES: „The Common Law (1881)”; James B. THAYER: „The Origin and Scope of the American Doctrine of Constitutional Law (1893)”; Oliver Wendell HOLMES: „The Path of the Law (1897)”; J. HOLMES: „Lochner v. New York (1905) (dissenting)”; Roscoe POUND: „Liberty of Contract (1909)”; John Chipman GRAY: „The Nature and Sources of the Law (1909)”; Roscoe POUND: „Law in Books and Law in Action (1910)”; Wesley

Newcomb HOHFELD: „Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning (1913)”; Karl N. LLEWELLYN: „A Realistic Jurisprudence. The Next Step (1930)”; Roscoe POUND: „The Call for Realist Jurisprudence (1931)”; Karl N. LLEWELLYN: „Some Realism About Realism. Responding to Dean Pound (1931)”; Arthur L. CORBIN: „Offer and Acceptance, and Some of the Resulting Legal Relations (1917)”; Nathan ISAACS: „The Standardizing of Contracts (1917)”; Karl N. LLEWELLYN: „What Price Contract? An Essay in Perspective (1931)”; L. L. FULLER – William R. PURDUE, Jr.: „The Reliance Interest in Contract Damages (1936-1937)”; Robert L. HALE: „Coercion and Distribution in a Supposedly Non-Coercive State (1923)”; Morris R. COHEN: „Property and Sovereignty (1927)”; Louis L. JAFFE: „Law Making by Private Groups (1937)”; J. FRANK: „M. Witmark and Sons v. Fred Fisher Music Co. (1942) (dissenting)”; „Vegealm v. Gunther (1896)”; Harold J. LASKI: „The Basis of Vicarious Liability (1917)”; „International News Service v. Associated Press (1918)”; John DEWEY: „The Historic Background of Corporate Legal Personality (1926)”; Adolf A. BERLE – Gardiner C. MEANS: „The Modern Corporations and Private Property (1932)”; James M. LANDIS: „The Administrative Process (1938)”; Benjamin N. CARDOZO: „The Nature of the Judicial Process (1921)”; „Pennsylvania Coal Company v. Mahom (1924)”; John DEWEY: „Logical Method and Law (1924)”; Max RADIN: „The Theory of Judicial Decision. Or How Judges Think (1925)”; Herman OLIPHANT: „A Return to Stare Decisis (1928)”; Joseph C. HUTCHESON, Jr.: „The Judgement Intuitive. The Function of the 'Hunch' in Judicial Decision (1929)”; Jerome FRANK: „Law and the Modern Mind (1930)”; Felix S. COHEN: „Transcendental Nonsense and the Functional Approach (1935)”; Karl N. LLEWELLYN: „Remarks on the Theory of Appellate Decision and the Rules or Canons About How Statutes Are to Be Construed (1950)”; Louis BRANDEIS – Josephine GOLDMARK: „Brief for Defendant in Error, Muller v. Oregon (1908)”; Walter W. COOK: „Scientific Method and the Law (1927)”; Karl N. LLEWELLYN – E. Adamson HOEBEL: „The Cheyenne Way (1941)”; Underhill MOORE – Charles C. CALLAHAN: „Law and Learning Theory. A Study in Legal Control (1943)”; Herman OLIPHANT, ed.: „Summary of Studies in Legal Education (1929)”; Thurman W. ARNOLD: „Istitute Priests and Yale Observers. A Reply to Dean Goodrich (1936)”. Fred RODELL: „Goodbye to Law Reviews (1936)” in William W. FISHER – Morton J. HORWITZ – Thomas A. REED (szerk.): *American legal realism*, New York, Oxford University Press, 1993.

[9] Brian Z. TAMANAHA: „Understanding legal realism” *Texas Law Review* 2008–2009, 731.

[10] Oliver Wendell HOLMES: „The path of the law” *Harvard Law Review* 1897, 457–478.

[11] Bár éppen egyik legnevesebb képviselőjük, Jerome Frank az akadémiai világtól távol, neves ügyvédként, kormányzati alkalmazottként, majd szövetségi bíróként vált az iskola talán legismertebb képviselőjévé.

[12] William O. Douglas például szövetségi legfelsőbb bírósági bíróként fejezte be karrierjét, de Charles Clark, Thurman Arnold és Jerome Frank is szövetségi fellebbviteli bírói kinevezést kaptak.

[13] Brian LEITER: „American Legal Realism” in W. EDMUNDSON – M. GOLDING (szerk.): *The Blackwell Guide to Philosophy of Law and Legal Theory*, Oxford, Blackwell, 2005.

[14] Erre a következtetésre persze a korábbi amerikai szakirodalomban is bőven találni utalásokat. Smith például 1887-ben így fogalmazott: „A határozat valódi indokai a határozat előszavában szereplő ténymegállapítás alatt rejtőznek. Ez a tényeket a saját meglátása szerint közlő képesség az, ami megőrzi a jog felszínes következetességét és bizonyosságát, és elrejtja a gondatlan szemek előtt a határozottság és pontosság teljes hiányát.” Munroe SMIT: „State Statute and Common Law” *Political Science Quarterly* 1887/2, 105–134.

[15] Egy másik felosztás „jogászokra” és „tudósokra” osztja fel a szélesebb értelemben realizmushoz sorolható szerzőket. H. SZILÁGYI István: „Karl N. Llewellyn” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*, Miskolc, Bíbor, 246.

[16] Munkássága utolsó szakaszában, 1951 től 1962-ben bekövetkező haláláig a Chicago-i egyetemen tanított.

- [17] N. E. H. HULL: „Reconstructing The Origins of Realistic Jurisprudence. A Prequel to the Llewellyn-Pound Exchange Over Legal Realism” *Duke Law Journal* 1989, 1302.
- [18] Neil DUXBURY: „Some Radicalism about Realism? Thurman Arnold and The Politics of Modern Jurisprudence” *Oxford Journal of Legal Studies* 1990, 11, 30.
- [19] Karl N. LLEWELLYN: *The Bramble bush. On our law and its study*, New York, Oceana Publications, 1930, 12. („What these officials do about disputes is, to my mind, the law itself.”)
- [20] Ennek részletes kifejtéséhez lásd: H. SZILÁGYI (15. j.) 249–250.
- [21] Lásd ehhez Allen R. KAMP: „Between-the-Wars Social Thought. Karl Llewellyn, Legal Realism, and the Uniform Commercial Code in Context” *Albany Law Review* 1995.
- [22] Karl N. LLEWELLYN – E. Adamson HOEBEL: *The Cheyenne Way. Conflict and Case Law in Primitive Jurisprudence*, Norman, University of Oklahoma Press, 1941.
- [23] LLEWELLYN (19. j.) 113.
- [24] Karl N. LLEWELLYN: „Law Observance Versus Law Enforcement” in Karl N. LLEWELLYN: *Jurisprudence. Realism in Theory and Practice*, Chicago, Chicago University Press, 1962, 399.
- [25] L. L FULLER: „American legal realism” *University of Pennsylvania Law Review*, 1934, 430.
- [26] Jerome FRANK: *Law and the modern mind*, Garden City, Doublday, 1963, X-XI.
- [27] Az a tény, hogy Franket sokan mégis a szabályszeptikusokhoz sorolják, Hartnak is köszönhető, aki nagy hatású művében a szabályszeptikusok paradigmatis figurájaként említi őt.
- [28] Eugen EHRlich: *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, München, Duncker und Humblot, 1913.
- [29] Roscoe POUND: „Law in books and Law in Action” *American Law Review* 1910.
- [30] FRANK (26. j.) XIV.
- [31] FRANK (26. j.) XV.
- [32] FRANK (26. j.) 109.
- [33] FRANK (26. j.) 112.
- [34] FRANK (26. j.) 115.
- [35] Frank többek között Pollock híres mondatát idézi: „Egy intelligens jogász sem mondhatja jelenleg, hogy a bírósági határozatok ne járulnának hozzá a joghoz és ne változtatnák azt.”
- [36] FRANK (26. j.) 37.
- [37] FRANK (26. j.) 6.
- [38] FRANK (26. j.) 21.
- [39] FRANK (26. j.) 7.
- [40] Lásd pl. FRANK (26. j.) (Originally published by Brentano’s Inc., in 1930).
- [41] „[...] There is no school of realists”, szólt a sokat idézett kijelentés a „Some Realism about Realism” című írásában. LLEWELLYN (8. j.) 72.
- [42] Lásd pl. Morton G. WHITE: *Pragmatism and the American mind. Essays and reviews in philosophy and intellectual history*, New York, Oxford University Press, 1973; Morton G. WHITE: *Social Thought in America. the revolt against formalism*, New York, The Viking Press, 1949; Dennis Lloyd Lloyd of HAMPSTEAD – Michael D. A. FREEMAN: *Lloyd’s introduction to jurisprudence*, London, Stevens, 679; H. SZILÁGYI (15. j.) 245.
- [43] LLEWELLYN (8. j.) 72.

[44] Tamanaha egyenesen arra a következtetésre jut tanulmányában, hogy a jogi realizmus álláspontja szinte teljes egészében megjelent az iskola kialakulását megelőző pragmatista szerzőknél is. TAMANAHA (9. j.).

[45] FULLER (25. j.) 430.

[46] H. L. A. HART: *The concept of law*, Oxford, Clarendon, ²1994, 124–154.

[47] Ronald DWORKIN: *Law's empire*, Cambridge, The Belknap Press, 1986, 37.

[48] Brian LEITER: „Rethinking Legal Realism. Toward a Naturalized Jurisprudence” *Texas Law Review* 1997, 278.

[49] Ennek igazolásához lásd Andrew ALTMAN: „Legal Realism, Critical Legal Studies, and Dworkin” *Philosophy and Public Affairs* 1986/3; Eric ENGLE: „A Primer on Left Legal Theory. Realism, Marxism, CLS & PoMo” *Idaho Critical Legal Studies Journal* 2010/ 2, 64–78; Mark TUSHNET: „Critical Legal Studies and the Rule of Law” in Jens MEIERHENRICH – Martin LOUGHLIN (szerk.): *The Cambridge Companion to the Rule of Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021.

[50] Lásd Richard DANZIG: „A comment in the Jurisprudence of the Uniform Commercial Code” *Stanford Law review* 1975.